

Tekst 1

Eenzame grazers

(1) In 1978 heerste in kunstenaars-sociëteit De Kring op het Leidseplein grote opwinding: een van de leden, Rijk de Gooijer, was op de televisie
5 gezien. Hij maakte reclame voor een Franse kaas­soort. De opwinding onder de kunstenaars betrof het principe: een kunstenaar dóet geen commerciële activiteiten. Dat is colla-
10 boratie met die vulgaire wereld buiten De Kring, bijna net zo erg als de collaboratie van kunstbroeders die in de Tweede Wereldoorlog tot de
Kultuurkamer waren toegetreden.

15 Het verschil tussen goed en fout was in de jaren zeventig nog zo helder als tussen zwart en wit. Rijk de Gooijer was alsnog fout, zo simpel lag dat.

(2) De afstand tussen de diverse
20 media was in de jaren zeventig en tachtig bijna onoverbrugbaar. Dit gold zeker voor de afstand tussen krant en televisie. De pers waande zich de koningin der aarde en beschouwde
25 de televisie als dom tijdverdrijf voor de massa. Toen Joop Lücker, destijds hoofdredacteur van *de Volkskrant*, in 1962 vernam dat zijn
30 Limburgse correspondent Richard Schoonhoven naar *Brandpunt* ging, reageerde hij: "Schoonhoven gaat de journalistiek uit en het variétévak in."

(3) Ruim dertig jaar later zijn er maar
35 weinig acteurs of schrijvers die níet in reclames optreden als het hun gevraagd wordt. En niet eens alleen voor het geld, maar ook omdat een reclameroel bijna gelijkstaat aan de hoofdrol in een film of in de stads-
40 schouwburg. Tegenwoordig kun je elke schrijver of kunstenaar zijn of haar boek of film of musical zien

aanprijzen bij veelbekeken praat-
programma's op televisie. Ook critici
45 van de populaire cultuur, zoals Bas Heijne, stappen zelf voor dag en dauw hun bed uit om in de *Ontbijt-
show* hun nieuwste bundel columns aan te prijzen. De werelden van
50 kunst en cultuur en reclame lopen geheel door elkaar. Er is geen afstand meer tussen deze werelden.

(4) Verwarrend is het intussen wel
geworden. De sociale druk is
55 gebleven om het ene fantastisch te vinden en het andere bagger. Neem Saskia Noort. Ik heb laatst een boekje van haar gelezen. Het leek op een eenvoudige Nicci French, spannend,
60 volstrekt voorspelbaar, leest lekker weg en als je het uit hebt, ben je het alweer vergeten. Met die Noort kun je niet op een partijtje aankomen.

Afgelopen week zag ik de film *Terug
65 naar de kust* naar het gelijknamige boek van Noort, met de populaire televisiepresentatrice Linda de Mol, die onherkenbaar was gemaakt en knap speelde in deze Noort-thriller.

70 Toen ik Pierre Bokma zag als de andere hoofdrolspeler dacht ik: wel raar toch, die Bokma is een gelauwerd toneelacteur. Maar als hij in deze thriller speelt, dan moeten we
75 daar ineens over zwijgen? Waarom eigenlijk?

(5) De portee mag duidelijk zijn: de culturele elites hebben zich in de praktijk allang aangepast aan de
80 commerciële mediacultuur, inclusief de reclamecultuur. Gevraagd worden voor een reclame is net zo'n eer als het ontvangen van de AKO Literatuurprijs. Er is geen elite meer,

85 in geen enkele van de betekenissen die dit woord had. Er is alleen nog een media-elite, waarvan slechts sommige leden pretenderen dat zij politiek, kunstzinnig of moreel betere mensen zijn. Door die commercialisering en die onontbeerlijke media-presentie laadt ‘de betere mens’ echter al gauw de verdenking op zich hypocriet te zijn. Hij is immers net zo afhankelijk geworden van de media-presentie als willekeurig welke kandidaat voor welk *Idols*-programma ook.

(6) Hoe die mediapresentie er tegenwoordig uit moet zien, is ook duidelijk, al zijn er nog diverse ‘formats’ die elk een andere presentie verlangen. Een populaire talkshow zoals *De wereld draait door* kan toch wel symbool staan voor die 21ste-eeuwse manier van jezelf presenteren. Iemand als de schrijver Joost Zwagerman is daar heel goed in geworden. Hij was onlangs weer eens te gast in deze talkshow, ditmaal om in tien minuten zijn nieuwste essaybundel aan de man te brengen. Een stortvloed van woorden, een tomeloos enthousiasme, een kwinkslag terug naar de presentator. Ongeremd en toch ad rem. Het lijkt wel of dit soort schrijvers stiekem een mediatraining heeft gevolgd.

(7) Er zijn allerlei oorzaken aan te wijzen voor het verdwijnen van vaste elites. Volgens een standaarddefinitie is een elite in de oorspronkelijke betekenis ‘een uitgelezen minderheid met bijzondere sociale, geestelijke en zedelijke kwaliteiten, die als geprivilegieerde, leidinggevende groep optreedt in een hiërarchisch opgebouwde maatschappij’. Deze situatie geldt allang niet meer. Hoe meer democratie, hoe meer meritocratie¹⁾, hoe meer elites zich op

allerlei terreinen kunnen ontwikkelen, zodat de invloed van de oorspronkelijke elite minder wordt.

135 **(8)** In Nederland heeft de verovering van belangrijke posities door de anti-elitaire rebellen vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw eigenlijk nauwelijks moeite gekost, mede door de traditie van toegeeflijkheid – dan wel ‘repressieve tolerantie’ – van de bestaande elites. De ingebouwde zwakte van de nieuwe elites was hun anti-elitaire opvatting met die vage voorliefde voor sociaal engagement met ‘het volk’. Het wachtwoord uit die tijd was ‘democratisering’ en dat betekende dat iedere burger op ieder terrein evenveel recht van spreken en beslissen diende te hebben als iedere andere burger.

(9) In zijn boek *De bekleemde elite* uit 1972 hekelde literatuurcriticus K.L. Poll de tegenstrijdigheden van dit democratiseringsstreven. Die democratisering zou immers de “vergroting van de macht van alle Veronica-luisteraars” betekenen, “van kijkers naar familieshows als *Een-van-de-acht*, van lezers van vrouwenbladen als *Libelle*, van voetballiefhebbers en autobezitters.” Met elkaar vormen zij de zwijgende meerderheid en daar schreven anti-elitebladen als *de Volkskrant* en *Vrij Nederland* meestal nogal schamper over. “Zij hebben een devote eerbied voor ‘het volk’ als abstractie, maar zodra dat volk een concrete gedaante aanneemt – als *Telegraaf*-volk, als Trosvolk – krijgt het er, met recht vaak, van langs.”

(10) Dat de culturele elites weinig tot geen weerwoord hebben tegen hun aanklagers heeft met nog twee structurele ontwikkelingen te maken. De eerste betreft de kunsten, de andere is economisch van aard. Op

180 artistiek vlak is het onderscheid
tussen *high art* en *low culture* al
sinds lang als fictie ontmaskerd. Zo
hebben literatuurwetenschappers als
Richard Keller Simon de overeen-
komsten tussen de populaire cultuur
185 en de canon van 'grote werken' aan-
getoond. In zijn boek *Trash Culture*
(1999) laat Simon zien dat het ver-
filmde verhaal over Rambo²⁾ een
eigentijdse variant is op de oud-
190 Griekse *Ilias* van Homerus, en dat de
held van het verhaal dus Achilles is,
maar dan niet afkomstig uit de elite
maar uit een achtergesteld milieu.
Hetzelfde geldt voor films zoals
195 *Apocalypse Now*, variant op *Heart of*
Darkness, en *Dumb and Dumber*,
variant op *Don Quichot*.

(11) Sterker, veel van de modernis-
tische en avant-gardekunst uit de
200 eerste helft van de twintigste eeuw
heeft haar kracht ontleend aan de
populaire cultuur en aan de nieuwe
media uit die tijd, zoals de fotografie
en de krant. Dat dadaïstische knip-
205 en plakwerk, dat *Durcheinander* van
allerlei media, middelen en tech-
nieken en alledaagse onderwerpen,
zou immers de bestaande werkelijk-
heid heel goed weergeven en daar-
210 aan ook nog een politieke lading en
richting kunnen geven. Zo bezien lijkt
het heftige verlangen naar de terug-
keer van een canon in literatuur,
geschiedenis en kunst niet meer dan
215 een bourdieuse³⁾ manier om eigen
posities veilig te stellen.

(12) Het kapitalisme heeft daarnaast
misschien nog wel een funestere
uitwerking gehad op alles wat zich
220 elite noemde. Sociologen als
Zygmunt Bauman beweerden dat het
hele postmodernisme⁴⁾ in feite het
gevolg was van de noodzakelijke
diversificatie van het te gestandaar-
225 diseerd geworden kapitalisme. Na de

oliecrisis van 1973 had men meer
variatie in de productie nodig om de
verkoop weer op te vijzelen. Nou, dat
is gelukt. Elk product is nu in honderd
230 kleuren en tweehonderd verschillen-
de typen te koop. Het huidige
'*anything goes*' zou dus een materia-
listische onderbouw hebben.

(13) Dan waren er nog, zoals door
235 Richard Sennett in zijn boek
De flexibele mens (1998) geschetst,
de gevolgen van de flexibilisering van
de arbeidsmarkt in het turbo-
kapitalisme. Al die fusies en over-
240 names, al die tijdelijke werkkrachten,
al die interim-managers, dat alles
leidt tot gebrek aan vertrouwen,
gebrek aan langetermijndenken.
Deze flexibilisering heeft de wereld
245 van kunst, cultuur en media in Neder-
land sinds de jaren negentig ook
bereikt. Tot dan hadden de meeste
journalisten van kwaliteitskranten een
life long job guarantee. Dat is voorbij,
250 niemand is zijn baan nog zeker. En
freelancers kunnen voor een appel
en een ei een stukje schrijven of op
een contract van zes weken bij een
of ander televisieprogramma wat
255 assistentie verrichten.

(14) Tot slot smijt de digitalisering
van de communicatiemiddelen alle
bestaande hiërarchieën, structuren
en conventies met kracht omver.
260 Elite was afstand, of deze nu verti-
caal was of, in mijn geliefde militaire
betekenis, horizontaal, namelijk ver-
voor de veilige troepen uit. Elke af-
stand is nu weggevallen. En zonder
265 de juiste afstand te bewaren kan
geen enkele elite iets op waarde
schatten. Alle journalisten moeten
afstand bewaren en tegelijk perma-
nent twitteren en online vragen van
270 lezers, luisteraars en kijkers beant-
woorden. Kunstenaars en cultuur-
critici mogen nog zo lang over hun

275 kunstwerk doen, als ze het vervol-
gens niet op z'n Zwagermans in zes
à tien minuten voor de camera kun-
nen uitspuwen om er daarna verder
over te twitteren, kunnen ze het
schudden.

(15) Wil een nieuwe culturele elite
280 zich vormen, dan zal dat moeten
gebeuren in isolement, ver weg van
de media, waar de meesten, om met

285 Nietzsche te spreken, als domme
maar gelukzalige koeien staan te
grazen, "aangelijnd aan de pin van
het moment"⁵⁾. Eenzaamheid,
ambitie, oefening en volharding –
dat weet elke topsporter, uitvinder en
kunstenaar – waren en zijn de ver-
290 eiste toegangkaartjes voor de elite
van de toekomst.

naar: Henri Beunders

uit: De Groene Amsterdammer, 24 februari 2011

noot 1 Een meritocratie is een maatschappij waarin de elite bestaat uit mensen met specifieke, persoonlijke verdiensten. Of je tot de elite behoort, hangt af van wat je doet met je persoonlijke kwaliteiten. Factoren zoals afkomst of financieel vermogen spelen daarbij geen rol.

noot 2 Rambo is in de gelijknamige film de door Sylvester Stallone gespeelde soldaat die in Vietnam heeft gevochten en het – eenmaal terug in Amerika – in z'n eentje opneemt tegen een heel leger van politiemensen.

noot 3 De Franse socioloog en cultureel antropoloog Pierre Bourdieu (1930-2002) laat in zijn werk *La distinction* zien dat hogere kunst een middel is dat de hogere klasse bewust gebruikt om zich te onderscheiden van mensen uit lagere klassen om op die manier de eigen positie veilig te stellen.

noot 4 Postmodernisme is een stroming in de filosofie en de kunst waarin getwijfeld wordt aan het bestaan van een allesomvattende ideologie of een bepaalde orde. Een van de belangrijkste kenmerken is het relativisme: de waarheid van een uitspraak of theorie is afhankelijk van de mens (het subject, de waarnemer) met zijn specifieke eigenschappen.

noot 5 De Duitse filosoof Nietzsche (1844-1900) vergeleek in zijn filosofische roman *Also sprach Zarathustra* mensen die uitsluitend voor het moment leven met naïeve dieren die tevreden en gelukkig vretend leven in het heden, zonder weet te hebben van verleden of toekomst.

Tekst 1 Eenzame grazers

1p 1 Welk vooroordeel over commerciële activiteiten wordt in alinea 1 aangestipt?

1p 2 Welke uitspraak over alinea 1 is juist?

Alinea 1 bevat

- A een anekdote en een constatering.
- B een anekdote en een probleemstelling.
- C een constatering en een vooruitblik.
- D een probleemstelling en een vooruitblik.

In de tekst 'Eenzame grazers' zijn vier delen te onderscheiden.

- In het eerste gedeelte wordt een maatschappelijke ontwikkeling geschetst waaruit een conclusie wordt getrokken.
- In het tweede gedeelte wordt een analyse van de huidige stand van zaken gegeven.
- In het derde gedeelte worden mogelijke verklaringen voor de geschetste maatschappelijke ontwikkeling gegeven.
- In het vierde gedeelte wordt een volgens de auteur wenselijke ontwikkeling geschetst.

1p 3 Bij welke alinea begint het tweede gedeelte van de tekst?

1p 4 Bij welke alinea begint het derde gedeelte van de tekst?

Alinea's kunnen verschillende functies ten opzichte van elkaar hebben, zoals: argument, gevolg, nuancering, opsomming, stelling, tegenstelling, verklaring, voorbeeld, weerlegging.

1p 5 Welke functie heeft alinea 6 ten opzichte van alinea 5? Kies één functie uit bovengenoemde woorden.

2p 6 Beschrijf op basis van de eerste vijf alinea's hoe de verhouding tussen kunst en commercie is veranderd vanaf de jaren '70 tot nu toe en tot welke consequentie deze ontwikkeling met name heeft geleid. Neem daartoe onderstaand schema over en vul dat in.

In de jaren zeventig:	
Verandering vanaf de jaren zeventig:	
Belangrijkste consequentie van deze ontwikkeling:	

- In alinea 7 staat: “Er zijn allerlei oorzaken aan te wijzen voor het verdwijnen van vaste elites.” (regels 119-121)
- 3p **7** Leg uit welke rol volgens de tekst de nieuwe elite in de jaren zestig van de vorige eeuw heeft gespeeld in het verdwijnen van de elite.
Gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

- In alinea 9 wordt literatuurcriticus K.L. Poll aangehaald. Hij schrijft over de tegenstrijdigheden van het democratiseringsstreven.
- 2p **8** Leg uit welke belangrijke tegenstrijdigheid Poll signaleert in het democratiseringsstreven binnen de media.
Gebruik voor je antwoord niet meer dan 20 woorden.

- 3p **9** Leg uit waarom volgens de tekst een pleidooi voor een nieuwe canon in de kunsten gezien kan worden als “een bourdieuse manier om eigen posities veilig te stellen”. (regels 215-216) Gebruik voor je antwoord niet meer dan 50 woorden.

- In alinea 10 staat: “Dat de culturele elites weinig tot geen weerwoord hebben tegen hun aanklagers heeft met nog twee structurele ontwikkelingen te maken. De eerste betreft de kunsten, de andere is economisch van aard.” (regels 173-178)
- 3p **10** Welke twee ontwikkelingen binnen de wereld van de kunsten worden in de tekst genoemd als oorzaken van het verdwijnen van een culturele elite?
Gebruik voor je antwoord niet meer dan 35 woorden.

- Alinea 11 kan gelezen worden als een op zichzelf staande redenering in de vorm van drie zinnen. Aan elk van de drie zinnen kan een functie worden toegekend.
- 2p **11** Welke functie heeft elk van de zinnen in deze redenering?
Kies per zin telkens een van onderstaande begrippen:
afweging, argument, conclusie, constatering, nuancering, tegenstelling, tegenwerping, voorbeeld, weerlegging.
- Zin 1 (“Sterker, veel ... de krant.”)
 - Zin 2 (“Dat dadaïstische ... kunnen geven.”)
 - Zin 3 (“Zo bezien ... te stellen.”)

- 1p 12 Welke van onderstaande formuleringen geeft het beste weer wat er in de gedachtegang van de tekst wordt bedoeld met “Het huidige ‘*anything goes*’ zou dus een materialistische onderbouw hebben”? (regels 231-233)
- A Dat mensen geen vertrouwen meer hebben in vaste elites komt tot uitdrukking in de manier waarop zij omgaan met de aanschaf van allerlei producten die in een veelheid aan kleuren en typen te koop zijn.
 - B Doordat mensen tegenwoordig een grote variatie aan producten als gelijkwaardig aan elkaar beschouwen, is men gaan denken dat deze gelijkwaardigheid ook geldt voor allerlei ideeën en meningen.
 - C Doordat met de oude elite een richtinggevende en smaakbepalende groepering verdwenen is, gaan mensen steeds meer vertrouwen op hun eigen oordeel bij de aanschaf van producten.
 - D Doordat veel producten tegenwoordig in talloze varianten aangeboden worden, is het van belang dat mensen goed kunnen aangeven waarom ze bepaalde producten kopen, net zoals ze in het algemeen hun mening goed moeten kunnen onderbouwen.

- 1p 13 Welk effect heeft de digitalisering volgens de tekst gehad op de positie van de culturele elite?
- A De digitalisering heeft de positie van de elite kwetsbaarder gemaakt.
 - B De digitalisering maakt beter zichtbaar waarmee de elite bezig is.
 - C Door de digitalisering is de afstand tussen elite en volk weggefallen.
 - D Door de digitalisering is de culturele elite beter bereikbaar geworden.

Voor een oppervlakkige lezer kan de strekking van alinea 6 in tegenspraak lijken met die van alinea 15.

- 1p 14 Wat is het verschil tussen beide alinea's dat ervoor zorgt dat zich hier geen tegenspraak voordoet?
- A In alinea 6 wordt beschreven hoe de huidige elite zich volgens velen moet presenteren in de media, in alinea 15 wordt beschreven hoe een nieuwe elite zich het beste kan gaan ontwikkelen.
 - B In alinea 6 wordt geadviseerd hoe een lid van de elite zich het beste kan voordoen in de media, in alinea 15 wordt beschreven hoe de toekomstige elite zich ontwikkelt.
 - C In alinea 6 wordt uitgelegd hoe elite zich beter niet kan gedragen in de media, in alinea 15 wordt de vraag gesteld hoe de toekomstige elite zich zou kunnen ontwikkelen.

- 1p 15 Van wat voor soort argumentatie wordt in alinea 8 tot en met 14 vooral gebruikgemaakt?
- In die alinea's wordt vooral gebruikgemaakt van
- A argumentatie op basis van gezag.
 - B argumentatie op basis van morele oordelen.
 - C argumentatie op basis van oorzaak en gevolg.
 - D argumentatie op basis van vergelijking.

- 3p 16 Leg de titel van de tekst uit. Licht daarbij beide woorden uit de titel toe. Gebruik voor je antwoord niet meer dan 40 woorden.
- 1p 17 Welke van onderstaande formuleringen geeft het beste de hoofdgedachte van de tekst 'Eenzame grazers' weer?
- A De nieuwe elite kan zich alleen ontwikkelen als ze bereid is zich verre te houden van artistieke en culturele uitingen die in brede lagen van de bevolking worden gewaardeerd.
 - B Door de commercialisering zijn de elites verdwenen; als zich weer een nieuwe elite wil ontwikkelen, zal dat onafhankelijk van de commerciële media moeten gebeuren.
 - C Door verschillende maatschappelijke ontwikkelingen zijn de culturele elites verdwenen; als zich weer een nieuwe elite wil ontwikkelen, kan dat alleen als die zich verre houdt van de media.
 - D Met de teloorgang van hoogstaande cultuur is de elite in Nederland verdwenen; wanneer ouderwetse waarden worden hersteld, kan zich weer een nieuwe culturele elite gaan ontwikkelen.
- 1p 18 Wat is het voornaamste doel van de tekst 'Eenzame grazers'?
- A De lezer ervan overtuigen dat de elite verdwenen is en laten zien dat het tijd is dat er een nieuwe elite ontstaat die zorg draagt voor een nieuw cultureel bewustzijn.
 - B De lezer informeren over de ontwikkelingen die leiden tot het verdwijnen van de elite en hem aansporen om het mogelijk te maken dat er een nieuwe elite ontstaat.
 - C De lezer overtuigen van de waarde en betekenis van een culturele elite voor de maatschappij en informeren over de condities waaronder een nieuwe elite kan ontstaan.
 - D De lezer uitleggen welke ontwikkelingen ervoor hebben gezorgd dat de elite verdwenen is en schetsen onder welke voorwaarden een nieuwe elite kan ontstaan.

tekstfragment 1

Echte grootheid, echt talent, dat is zoiets als een natuurramp of een schipbreuk: een zeldzaamheid waar de dagelijkse krant, alle radio- en tv-programma's onmogelijk mee kunnen worden gevuld. Zoals het er bij nieuws niet meer om gaat of het betekenisvol is, zo is het bij roem niet meer van belang of er grootheid in het spel is. Zo kan het dat Sterretje, Joker en Barbie uit *Oh oh Cherso*¹⁾ faam genieten bij miljoenen Nederlanders. In een provocatief betoog in *NRC Handelsblad* stelde de jonge classicus Arjen van Veelen dat *Oh oh Cherso* oneindig veel leuker was dan bijvoorbeeld een radioprogramma met schrijvers en acteurs op Senneroog. De 'nobele wilden' op hun vakantiebestemming houden ons, volgens hem, net zo goed een spiegel voor als de beschaafde elite van bijvoorbeeld de VPRO. In zijn stuk verwijt Van Veelen de geletterde klasse dat zij neerkijkt op de sterren uit de realityshows. Daarbij wordt vergeten dat de rollen zijn omgekeerd: Sterretje, Joker en Barbie zijn de nieuwe elite en zij hebben geen enkel ontzag voor de elite van schrijvers, dichters en denkers. Hij noemt cultuurzender Radio 6 "een goed verstopte verzetszender van de beschaving" en vergeet te vermelden dat die geïsoleerde positie op de ether alles zegt over de positie van de aloude culturele elite.

*naar: Xandra Schutte
fragment uit: Alleen op een eiland*

noot 1 *Oh oh Cherso* is een Nederlandse realityserie op televisie waarin gedurende een aantal weken het leven van een aantal Haagse jongeren wordt gevolgd als die hun zomer doorbrengen in een luxe villa op een populaire vakantiebestemming. De serie kreeg veel media-aandacht.

- 2p 19 Benoem twee verschillen tussen de 'echte' elite zoals beoogd in de hoofdtekst en de Sterretjes, Jokers en Barbies waaraan in tekstfragment 1 wordt gerefereerd.

Tekst 2

De ‘geyle hoer’ van de geldzucht

(1) Paniek in de Gouden Bocht van de Herengracht in Amsterdam! Honderden verontruste rekeninghouders verdrongen zich bij het monumentale pand op nummer 446. Ze eisten hun geld op. Maar de deur bleef dicht en er ontstonden opstootjes waar de politie aan te pas moest komen. We schrijven het jaar 1966. In het genoemde pand was destijds de bank Gebroeders Teixeira de Mattos gevestigd. In mei 1966 was de bank in acute liquiditeitsproblemen gekomen. Op dinsdag 31 mei vroeg Jan Fehmers, directeur van de bank, surseance van betaling aan: de bank was failliet.

(2) De herinnering aan Teixeira de Mattos is gewist. Nederland is kort van geheugen als het gaat over de nationale traditie van financiële schandalen. Toch was de ondergang van Teixeira de Mattos het grootste bankfaillissement in Nederland in de twintigste eeuw.

(3) In oktober 2009 was er een soortgelijke financiële schok, ditmaal veroorzaakt door de val van DSB, de bank van Dirk Scheringa. Ten tijde van de val van DSB is nooit verwezen naar wat zich 43 jaar eerder bij Teixeira de Mattos afspeelde. Toch zijn er talrijke parallellen. Beide affaires beheersten maandenlang het nieuws. De toezichthouder trad niet tijdig in actie en bleek achteraf niet doortastend te zijn geweest. De Tweede Kamer reageerde onthutst, de ministers van Financiën dekten De Nederlandsche Bank en stelden vast dat het om een ongezonde bank

ging die door eigen schuld in moeilijkheden was gekomen. Beide banken werden geleid door één man en waren te klein om gered te worden. Beide keren kwam er een *bankrun* op gang, bij Teixeira doordat Unilever, Philips en een andere bank hun deposito's terugtrokken, bij DSB na een oproep van Pieter Lakeman aan spaarders om hun geld weg te sluisen.

(4) De vergeten ondergang van Gebroeders Teixeira de Mattos is een voorbeeld van de onverschilligheid waarmee Nederland omgaat met zijn financiële geschiedenis. Hierdoor lijkt het alsof wat er zich recentelijk afspeelde bij Icesave en DSB unieke gebeurtenissen zijn, aangewakkerd door de kredietcrisis die vanuit de Verenigde Staten als een natuurramp over onschuldig Nederland heen kwam. Die onverschilligheid met het verleden is merkwaardig, want Nederland heeft wel belangstelling voor de actualiteit als dingen misgaan bij een bank. Zo ging er een golf van verontwaardiging door de media toen Jan Hommen van ING ruim een miljoen euro bonus ontving. Daar staat weer tegenover dat de man die waarschijnlijk de grootste speculant is in de Nederlandse geschiedenis, zich koestert in volstrekte anonimiteit: Louis Reijtenbagh had op zeker moment een vermogen van wellicht een miljard dollar bij elkaar verdiend met shortspeculaties op tientallen bedrijven waarmee hij financieel profijt trok uit de ondergang van die bedrijven.

Hij kwam slechts kortstondig in de publiciteit toen in 2009 bleek dat hij zijn schilderijencollectie (met een geschatte waarde van honderd miljoen euro) tegen de regels in aan twee verschillende banken in onderpand had gegeven. Een berichtje dat een Belgische rechtbank oordeelde dat de Belgische fiscus rechtmatig beslag had gelegd op 120 miljoen euro bij Reijtenbagh, haalde indertijd slechts *De Telegraaf*. Reijtenbagh deed op grote schaal hetzelfde als vier eeuwen vóór hem Isaac Lemaire, een Amsterdamse koopman die als eerste ter wereld speculeerde op de koersdaling van een aandeel, in zijn geval het VOC-aandeel. Het ligt dan ook voor de hand om een lijn te trekken van de Hollandse financiële vindingrijkheid in het verleden naar het heden.

(5) Nederland staat internationaal bekend als de bakermat van het financiële handelskapitalisme: door de oprichting van de VOC, de Wisselbank en de eerste effectenbeurs was Amsterdam vanaf het begin van de zeventiende tot het eind van de achttiende eeuw het belangrijkste financiële centrum van de wereld. Op de geld- en kapitaalmarkten van Amsterdam financierden Europese vorsten hun oorlogen, hofhoudingen, maîtresses, goederenhandel, veroveringen en expansieplannen. Uit alle Europese landen stroomde geld naar de Amsterdamse markt, op zoek naar beleggingen. Het gevolg was dat Nederland de stabielste munt en de laagste rente ter wereld kende. En dat Nederland gedurende twee eeuwen het rijkste land ter wereld was. Nederland kon die prominente plek alleen bereiken doordat de overheid zich op cruciale momenten bemoeide met de economie,

terwijl ze op andere momenten liever wegkeek: wanneer de overheid de schade kon beperken, greep ze in; wanneer Nederland er – al dan niet over de rug van anderen – financieel beter van werd, verkoos de overheid niet in te grijpen.

(6) Een voorbeeld van adequaat ingrijpen door de overheid betreft de tulpengekte in de zeventiende eeuw. Kort na 1600 bleken Franse hofdames bereid om meer dan honderd gulden te betalen voor een tulpenbloem die zij op een galabal in hun decolleté konden dragen... De prijs van tulpenbollen kende in de periode daarna een stijgende lijn. In 1623 kostte één enkele tulpenbol van een populaire soort duizend gulden, terwijl het gemiddelde jaarinkomen op 150 gulden lag. Tijdens de jaren dertig van de zeventiende eeuw liepen de prijzen zo hoog op dat handelaren bereid waren evenveel te betalen voor een zak tulpenbollen als voor een rijtje Amsterdamse grachtenpanden. Deze tulpenhandel geldt wereldwijd als hét voorbeeld van de eerste speculatieve verdwazing, een financiële ‘bubbel’ waarbij de prijs van een product in korte tijd scherp stijgt en in geen enkele verhouding meer staat tot de werkelijke waarde van het betreffende product.

(7) Zoals elke latere financiële bubbel bestond de tulpengekte niet lang. In februari 1637 vond in een kroeg in Haarlem de veiling plaats van een pondje tulpenbollen. Deze ‘Witte Croonen’ vonden voor 1250 gulden echter geen kopers. De week daarop kelderden overal in Holland en Utrecht de prijzen. De tulpenmarkt stortte in en er ontstond een chaotische situatie met veel onenigheid onder handelaren over de geldigheid

van de afgesloten contracten. Een jaar later beslisten de Staten van Holland dat alle reeds afgesloten contracten in tulpenbollen tegen drieënhalf procent van de oorspronkelijk afgesproken prijs moesten worden afgewikkeld. Al snel hierna verschenen de eerste spotprenten tegen de 'geyle hoer der geldzucht'. Deze gebeurtenis strookt echter in het geheel niet met het calvinistische zelfbeeld van de godvruchtige kooplieden en regenten die in soberheid de rijkdom van de Gouden Eeuw opbouwden. Misschien schuilt hierin wel de verklaring waarom er sinds jaar en dag buitenlandse publicaties bestaan over de Hollandse tulpengekte van 1637, maar afgezien van een enkel schotschrift geen Nederlandse literatuur hierover.

(8) De snelheid waarmee de overheid ingreep om de onrust op de tulpenmarkt de kop in te drukken, was kenmerkend voor de manier waarop financiële crises zo onopvallend mogelijk door de overheden werden afgewend. In andere gevallen was echter sprake van weggijken en zo snel mogelijk vergeten. Uit opportunisme werden de negatieve kanten van de financiële en zakelijke belangen verdoezeld. Dat gold zeker voor de activiteiten van de VOC, de WIC en later de Nederlandsche Handel-Maatschappij, voorloper van ABN Amro: het ging per slot om de handelswinst, niet om de verliezen door speculaties en schandalen, laat staan om de uitbuiting, plunderingen en kolonisaties.

(9) Waarom zijn deze financiële schandalen niet verankerd in het nationale historische besef? Misschien heeft het te maken met het Nederlandse calimerocomplex¹⁾ dat

we onszelf aanmeten: "Zij zijn groot en ik is klein". We kenschetsen onze schandalen liefst als onbeduidend en vergelijken ze daarom graag met de ondergang van de Amerikaanse investeringsbank Lehman Brothers of de wijze waarop Nick Leeson de val van de Britse Barings Bank veroorzaakte. Maar dat getuigt toch van extreme zelfonderschatting.

Nederland speelt tot de dag van vandaag in de financiële wereld een aanzienlijke rol. Zelfs na de krimp die is opgetreden door de financiële crisis van 2008-2009 is de omvang van de Nederlandse financiële sector nog altijd vijf keer zo groot als het nationale inkomen. Ten tijde van de financiële crisis van 2008-2009 stonden Nederlandse financiële instellingen hoog op de ranglijst van ernstige probleemgevallen en moest de staat hard ingrijpen om erger te voorkomen.

(10) Liever dan die grote rol van Nederland te erkennen, houdt Nederland de illusie in stand dat de ondergang van ABN Amro de schuld was van listige Belgen en perfide Schotten en niet het resultaat van eigen falen. Daarnaast wil men halsstarrig blijven geloven dat ING eigenlijk die goeie Postbank was met de leeuw van Jan Mulder en niet de bank die op grote schaal in Amerikaanse rotzooihypotheek belegde, dat Aegon een door godvruchtige hervormde bestuurders geleide verzekeraar was en niet een aanjager van woekerhypotheek, en dat Dirk Scheringa altijd die joviale volkse jongen was gebleven en niet de man was die zijn bank gebruikte als melkkoe voor zijn oer-Hollandse jongenshobby's: een voetbalclub, een schaatsteam en een museum voor realistische kunst. Dit wegcijfe-

ren van de feiten vindt een welkome voedingsbodem in een samenleving die selectief met haar eigen verleden omgaat. Klaarblijkelijk willen Nederlanders niet weten dat ons land historisch gezien geen haar beter of slechter is dan andere landen en mede daardoor een prominente rol in de voorste linies van de opkomst van het financiële kapitalisme heeft gespeeld.

(11) Het is ironisch, maar het schilde

rij dat meesterspeculant Reijtenbagh in 2008 verkocht aan het Rijksmuseum – hoewel dit schilderij onder het onderpand aan zijn crediteuren viel – betrof De Gouden Bocht in de Herengracht van de zeventiende-eeuwse Amsterdamse schilder Gerrit Berckheyde. In de uiterste hoek van het schilderij is nog net het pand afgebeeld waar de bank Teixeira de Mattos was gevestigd die in 1966 bankroet ging.

naar: Roel Janssen

uit: De Groene Amsterdammer, 13 april 2011

noot 1 Men spreekt van het calimerocomplex als een persoon, organisatie of land het gevoel heeft vanwege de eigen kleine omvang niet serieus te worden genomen en die visie ook uitdraagt. De naam is afgeleid van de tekenfilmfiguur Calimero, een zwart kuikentje met een eierdop op zijn kop, die met regelmaat de uitspraak deed: "Zij zijn groot en ik is klein en da's niet eerlijk".

De teksten die voor dit examen gebruikt zijn, zijn bewerkt om ze geschikt te maken voor het examen. Dit is gebeurd met respect voor de opvattingen van de auteur(s). Wie kennis wil nemen van de oorspronkelijke tekst(en), raadplege de vermelde bronnen. Het College voor Examens is verantwoordelijk voor vorm en inhoud van dit examen.

Tekst 2 De 'geyle hoer' van de geldzucht

- 18p **20** Maak een goedlopende samenvatting in correct Nederlands van de tekst 'De 'geyle hoer' van de geldzucht' in maximaal **160** woorden. Zorg ervoor dat deze samenvatting begrijpelijk is voor iemand die de oorspronkelijke tekst niet kent. Uit je samenvatting moet duidelijk worden:
- welke houding men in Nederland heeft ten opzichte van financiële gebeurtenissen in het heden en uit het verleden;
 - welke historische verklaring voor deze houding wordt gegeven;
 - hoe wordt verklaard dat Nederland nog steeds geen lering getrokken heeft uit de geschiedenis en hoe die verklaring kan worden weersproken;
 - welke illusie daardoor in stand wordt gehouden en hoe deze illusie wordt gevoed.